

**Анатолій Войнаровський
Дмитро Нежид**

КАРАЛЬНО-РЕПРЕСИВНІ ПРАКТИКИ ОРГАНІВ МГБ У ВІННИЦЬКІЙ ОБЛАСТІ: 1948 Р.

У статті здійснено аналіз карально-репресивних практик сталінського тоталітаризму на теренах Вінницької області по завершенню Другої світової війни. Розглянуто опір населення та фальшування кримінальних справ за політичними мотивами радянською таємною поліцією (МГБ) і репресій проти населення.

Ключові слова: карально-репресивна система, кримінальний злочин, антирадянська діяльність, сталінський тоталітаризм, Вінницька область.

**Anatolii Voinarovskiy
Dmytro Nezhyd**

PUNISHMENT AND REPRESSION PRACTICES OF THE MGB BODIES IN THE VINNYTSA REGION: 1948

The article analyzes the punitive and repressive practices of Stalinist totalitarianism in the Vinnytsia region after the end of World War II. The article examines the resistance of the population and the falsification of criminal cases for political reasons by the Soviet secret police (MGB) and repressions against the population.

Key words: punishment and repressive system, criminal offense, anti-Soviet activity, Stalinist totalitarianism, Vinnytsia region.

Завершення Другої світової війни не принесло бажаного полегшення для багатьох мешканців України, які жили сподіваннями на повоєнне покращення. Єдиним позитивним наслідком було припинення масової загибелі людей внаслідок військових дій, а загалом наступали часи боротьби за виживання. Загострення соціально-господарських та побутових проблем стали чинником, що зумовив зріст кримінальної злочинності та протестів з боку українців у повоєнний період.

Аналізуючи ступінь дослідження проблеми, зауважимо, що не чисельні праці які стосуються загальноукраїнських проблем боротьби з кримінальною злочинністю. Дані аспекти розглядалися у працях М. Геруса [1], О. Шеремети[2], В. Шаламова[3], В. Россіхіна[4], А. Гурова[5].

Складність ситуації на теренах Вінниччини аргументується наступними показниками. Обласна влада краю впродовж літа-осені 1944 р. провела реєстрацію населення за професійною занятістю.

Особливістю обліку воєнної доби була примітка «відсутні», тобто йшлося про мобілізованих до збройних сил, тимчасово евакуйованих та безвісти зниклих. Абсолютну більшість становили колгоспники - 1 876 795 («відсутні» - 402 824 особи); в одну категорію були об'єднані робітники, службовці та кооперовані кустарі - 126 378 («відсутні» - 18 532); одноосібники та некооперовані кустарі - 13 507 («відсутні» - 2 378); тимчасові мешканці - 13 606 («відсутні» - 853). Загалом було зафіксовано наявних з відсутніми - 2 030 286 осіб; відсутніх - 424 587 осіб; реально наявних - 1 605 699 мешканців[6, с.11-12]. Тобто, за рік до закінчення війни людські втрати сягнули показника у майже 425 тисяч мешканців, з яких основна кількість працюючі які забезпечували добробут своїх сімей, що вже ставала підґрунтям для зросту невдоволення та протестних настроїв і провокацій до кримінальних вчинків.

Жалюгідною була оплата праці колгоспника, у 1944 р. в середньому вона становила 18 коп. за трудовень та 150 грам зерна. В окремих випадках, більш заможні колгоспи давали солону, овочі, олію. Значно більшу оплату, з додатковими доплатами та приписками отримували голови колгоспів, агрономи, зоотехніки, рахівники, що суттєво поглиблювало соціальну диференціацію. У 1945 р. ситуація лише погіршилася, до того ж суттєво і у всіх районах. Звітна відомість статистичного управління Вінницького облвиконкому вказувала на наявність майже 1 млн. 370 тис колгоспників, з них жінки становили 83, 7 %, діти і підлітки віком з 12 до 16 років - майже 9 %. [7, Арк. 48-49]. Тобто, критична ситуація у якій Вінниччина перебувала на початковому етапі Другої світової війни, по її завершенню суттєво загострилася[8, с.322].

Наявність кризових явищ у Вінницькій області ілюструють доповідні записки, довідки органів управління МГБ (*оскільки мова йде про імперську силову структуру ССРСР, переклад аббревіатури МГБ (міністерство государственной безопасности) українською вважаємо недоречним*) по Вінницькій області про ліквідацію повстанських та кримінальних банд на території області підготовлений для партійного керівництва краю[9, Арк1-2.].

Зокрема у доповідній Вінницькому обкому КП (б) У зазначалося, що у 1948 р. на території Вінницької області мали місце активні ворожі прояви у формі: «терористичних актів та замахів на життя радянського і партійного активу на селі - 6 випадків; диверсійних актів з метою вивести з ладу та пошкодити сільськогосподарські машини та молотильні агрегати - 5; підпали колгоспних будівель і житла партійних активістів - 12; розповсюдження анонімних антирадянських документів терористичного і повстанського характеру - 7; інші активні антирадянські прояви». У зв'язку з цим було розгорнуто проведення

агентурно-оперативних заходів Управлінням МГБ Вінницької області та викрито наступні активні ворожі прояви: «8 лютого 1948 року о 21 годині пострілом з вогнепальної зброї важко поранений голова сільської ради села Кукавка Яришівського району Слободянюк Іван Савович, кандидат в члени ВКП (б).» Слідством встановлено, що Слободянюк був поранений мешканцем села Кукавка Рахманько Олександром Васильовичем на підґрунті прагнення помститися за те, що мати Рахманько у 1946 р. за ініціативою Слободянюка була виключена з колгоспу за невироблені мінімум трудоднів. Рахманько був заарештований та засуджений[9, Арк. 3].

29 січня 1948 року у нічний час невідома група осіб пробралися через вікно до клубу села Кунки Гайсинського району, зняли зі стін всі портрети, плакати, транспаранти і пошматували їх, а також викрали всі віконні шибки. У результаті розслідування злочинці були встановлені, ними виявилися мешканці села Кунка - Могила Григорій Омелянович, Римар Микита Тимофійович, та Кавун Іларіон Артемович. Дані особи заарештовані та засуджені[9, Арк.3].

З 21 по 26 серпня 1948 року у с. Чапаєвка Погребищенського району під час обмолочування зерна до молотилки «МК 1100» разом зі снопом було подано шматок заліза. У результаті цього молотилка була виведена з ладу і простояла більше доби. У результаті проведених заходів було встановлено, що молотилка виведена з ладу колгоспницею Харьковою Катериною Михайлівною. Харькова з 1942 по 1945 рік перебувала у Німеччині, затримувалася гестапо і тричі була допитаною. При розслідуванні з'ясовано і доведена приналежність її до агентури німецької контррозвідки. Про обставини її вербування Харькова розповіла, що весною 1944 року вона була завербована співробітником гестапо у якості агента, для виявлення серед росіян тих осіб які проводять роботу проти німців. Диверсійний акти здійснила наче тому, що не хотіла працювати на молотарці. Харькова засуджена[9, Арк.4].

30 липня 1948 року в колгоспі імені Хрущова, села Маянів Тиврівського району у молотарку зі снопом був поданий молоток. У результаті пошкодження барабана молотарка була тимчасово виведена з ладу. Злочинець не встановлений[9, Арк.3].

Вночі 26 липня 1948 року у с. Нападівка Комсомольського району, невідома особа проколола два ската колгоспного вантажного автомобіля, а в ніч 1 липня з підготовленої до роботи жатки було знято три деталі. У результаті проведених заходів було встановлено, що ця шкідницька робота була здійснена жителем цього ж села, колишнім поліцаєм Богузем Спиридоном Антоновичем, що був родичем колишнього голови колгоспу виключеного з ВКП (б) Білоуса. Богузь заарештований і засуджений[9, Арк. 4].

У ніч на 26 липня 1948 р., в приміщені сільської ради с. Рахнівка, Гайсинського району, у тій частині, яка зайнята під квартиру головою колгоспу, членом ВКП (б) - Антонюком Іваном Софронівичем виникла пожежа, унаслідок якої згорів соляний дах будинку. Злочинець не встановлений, окрім цього випадку в області мали місце ще 11 випадків підпалу будинків партійно-радянського активу села, але злочинці у всіх випадках не були знайдені[9, Арк 4.].

5 липня 1948 р. до Вінницької міської ради поштою надійшла анонімна листівка, із закликами до колгоспників виступати проти колгоспного ладу і бойкотувати участь в жнивах. Аналогічні листівки надійшли до партійних організацій Херсона. Унаслідок проведених оперативно-розшукових заходів автор листівок встановлений. Ним виявився учень 7 класу села Нижче-Ольчедаєво, Яришівського району Цільмак Петро Юхимович. Цільмак в період окупації проживав у вказаному селі. Його мати мала побутові зв'язки з румунськими жандармами, його батько перебував в полоні у румун. Цільмак заарештований та засуджений[9, Арк. 5].

8 липня 1948 р. на адресу голови колгоспу с. Ставки, Джулинського району члена ВКП (б) Шимко К. Г. надійшов анонімний лист, у котрому автор попереджував Шимко, що якщо він не змінить своє ставлення до колгоспників у період жнив, його будинок буде спалено. У результаті проведених агентурно-оперативних заходів встановлено, що автором цього листа є донька колишнього куркуля - Кружилко Ганна Яківна. Кружилко притягнута до кримінальної відповідальності[9, Арк.3].

26 квітня 1948 р. на вітрині, поблизу редакції районної газети у м. Яришів, була виявлена листівка терористично-повстанського характеру. Автор закликав населення здійснити теракт над секретарями Яришівського райкому партії і над іншим сільським активом Яришівського району, а також закликав боротися проти колгоспів, закінчувалася листівка вивалюваннями Гітлера. Вжитими заходами розшуку, автор листівки встановлений. Ним виявився Волошин Федір Іванович, 1931 р. народження. Мати Волошина за походженням з родини куркулів: її батько і два брата розкуркулені та вислані за межі району. Брат батька Волошина у 1928 р. був засуджений до 10 років позбавлення свободи, як учасник СВУ. Брат Волошина антирадянськи налаштований. Волошин заарештований та засуджений[9, Арк.5].

У доповідній підготовленій заступником начальника управління МГБ по Вінницькій області полковником Булгаковим вказувалося, що в окремих випадках працівники МГБ ще не викрили і не заарештували авторів та поширювачів анонімних документів антирадянського характеру[9, Арк.6].

Аналізуючи даний масив документів можна зробити наступні висновки - в області нагніталася обстановка зростання загрози діяльності антирадянських елементів та демонструвалося зняття старання місцевих керівників МГБ продемонструвати свої зусилля у боротьбі з цим явищем. Якщо до політичних акцій опору сталінізму можна віднести підпали осель партійного та радянського активу та анонімні листи з антирадянською риторикою, то псування сільськогосподарської техніки навряд чи було спланованою акцією. Радше говорити про недбалість та халатність або ж інші мотиви. Але й ці правопорушення намагалися кваліфікувати і здійснювали це як державні злочини за статтями 54¹ - 54¹⁴ КК УРСР «державна зрада» різного рівня тлумачення. Задля нагнітання ступеня провини та міри відповідальності фактично у всіх розслідуваннях вказується наявність організованих структур, як правило сімейної спорідненості, що передавало відповідальність родичів. Особливо цинічним було звинувачення оstarбайтери Катерини Харькової як агента гестапо, очевидно, що така категорія була особливо вразливою і ймовірно була змушена зробити це зізнання. Пояснити ярий запал місцевих чекістів та імітацію буремної діяльності у боротьбі із винищувачами колгоспних молотарок як боротьбу з так званим політичним бандитизмом, можна і страхом відправлення у західні області України де йшла активна боротьба з УПА, і відповідно поставала реальна загроза життю. З іншого боку, характер листів та підпали, позитивні відгуки про німецьку і румунську окупацію стали показником сприйняття сталінського режиму як зміни однієї окупації іншою. Безперечно, такий карально-репресивний тиск придушував опір режиму та навіював атмосферу страху у громадській думці та змушував людей адаптуватися та виробляти практики виживання.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Герус М.М. Кримінальне середовище в УРСР у післявоєнний період (1945-1958 рр.): історико-правова характеристика./Науковий вісник публічного та приватного права. 2019. № 5. Т.1. с. 26-34.
2. Шеремета О.В. До питання про становище дітей в Україні в перші повоєнні роки (1946-1950 рр.). Історії України: Маловідомі імена, події, факти: зб. статей. К., 1998. Вин. 3. С. 70-78.
3. Шаламов В. Нариси злочинного світу. Збірн. пр.: у4т. Т. 2. Львів, 1998. 576 с.
4. Россіхін В.В. Питання правового статусу та режиму утримування різних категорій ув'язнених у пенітенціарних установах СРСР у 1937-1953 рр. Держава та регіони. Серія: Право. 2012. №2(36). С. 194-201.
5. Гуров А.І. Кримінальний професіоналізм і боротьба з ним. К: Прогрес, 1993. 96 с.
6. Войнаровський Анатолій, Жмуд Наталка. Вінниччина завершального періоду другої світової війни 1944-1945 рр.: соціально-господарське становище//Історія & Археологія. Спецвипуск. 1944 рік: європейський та український вимір подій. 2024. 80 с. /С.7 - 15.

7. Державний архів Вінницької області (далі - ДАВіО.) Ф. Р.2355 Оп. 8. Спр. 1. 174 арк.//Статистичне управління Вінницької області. Відділ сільського господарства. Річний звіт по колгоспам за 1944 р. 178 арк.
8. Войнаровський А.В., Мазур І.В. Окремі аспекти життя населення Вінниччини на початковому етапі Другої світової війни 1939 - 1941 рр.// Вінниччина: минуле та сьогодення. Краєзнавчі дослідження. Матеріали XXVII Всеукраїнської Вінницької наукової історико-краєзнавчої конференції. 7 - 8 жовтня 2016 р. Вінниця, 2016. С. 319 - 324.
9. ДАВіО. Ф. П.136. Оп. 29. Спр.185. 102 арк.//Вінницький обком КП (б) У. Доповідні записки, довідки органів МГБ про ліквідацію повстанських та кримінальних банд на території області.